

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ТЕЗИ

**XXXIV науково-практичної
міжвузівської конференції,
присвяченої Дню університету**

Том I

**16-18 березня
2009**

РОЛЬ І МІСЦЕ СТРАХУ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Проблема безпеки існування людини та суспільних систем на межі ХХ-ХХІ століть пабуває особливої актуальності. Оскільки різноманітність і кількість загрозливих людству небезпек неухильно зростає, то сучасне суспільство визначається як суспільство ризику. Страх і ризик стають невід'ємними елементами соціального простору, вони характеризують ті проблемні поля або вразливі моменти, які загрожують безпеці суспільства. Катастрофічна свідомість утворена з відношення до реальних або потенційних небезпек, соціального самопочуття, соціальної активності населення. Страх складається з поінформованості про небезпеку, відношення до якої залежить від культурних особливостей і рівня особистісної тривожності.

Сьогодні тема екзистенціалів буття людини є досить актуальною для суспільства. В постіндустріальному суспільстві заради тимчасових інтересів політики та бізнесу приховано використовується страх з метою маніпуляції суспільною свідомістю та зміни ціннісних орієнтирів окремого індивіда. Ці методи, на думку Х. Левенталя, можуть бути досить ефективними, адже при правильно виробленому методі, а саме через навіювання певного стану страху можна домогтися необхідного результату. Тобто пропонуване почуття страху деякою мірою є приховано керованим, запрограмованим і цілеспрямованим, тобто раціонально зумовленим, а, значить, штучно візуальним.

Екзистенціал страху є невід'ємною частиною ества людини, він визначає межі соціокультурного існування та вільної самореалізації людини, міру пізнання глибин своєї психіки та свідомості, усвідомлення свого культурно-історичного шляху й найсуттєвіше, трансцендентний вимір своїх можливостей. Деякі мислителі вважали цей аспект людського існування одним з найбільш важливих в житті людини, зокрема французький філософ Альберт Камю зауважував, що людина свідомо настільки, наскільки не приховує від себе свого страху.

Нормальна людина обов'язково повинна мати почуття страху і здатність адекватно реагувати на об'єкт страху, мати установку на страх і діючі механізми психологічного захисту. Крім "емоції страху", людина повинна володіти "почуттям страху", яке краще було б називати "почуттям небезпеки", котре повинно перебувати в свідомості як "установка до захисту". Страх визначає межі уявлення людини про саму себе, про її екзистенційні можливості. Екзистенціал страху є "збудником" до активних дій, він огортає, а отже оберігає людину від історичного руху назад. Саме він вказує на вічну непостійність, хиткість людського існування в світі.

Страх як соціальний феномен виступає репрезентом масових форм людських взаємин. Він є універсальним показником динаміки різних соціальних змін, повідомляючи про можливі негативні наслідки. Безпосередні прояви страхів спостерігаються в політико-правовій, соціально-економічній, духовно-етичній і інших сферах суспільного життя і служать, відповідно, причиною для збільшення політичного екстремізму і насильства, інфляції і економічної депресії, деморалізації і зростання апокаліптично настроєних релігійних сект.

Страх, як і його власник – людина, постійно змінюється, приймає нові амбівалентні форми, і, найістотніше – він є адекватно рівним атрибутом цивілізаційної відповіді людства на історичні виклики, що постають перед ним. Можливо саме тому вчені називають нашу епоху "сторіччям тривоги", вважаючи, що це почуття викликане усвідомленням сьогоденних проблем, відмовою від базисних духовних цінностей і швидкістю соціальних змін, пронизує чи не всі сторони нашого життя. Інколи страх і тривога досягають критичної точки, виявляючись на клінічному рівні, але частіше людина зникає до своїх страхів, які формують негативне емоційне тло, не знаходячи можливості від них позбутися.

Аналіз історії показує, що страх перед невідомим майбутнім, спроби осмислити його в контексті можливого майбутнього є тривалою традицією, реальною як для культури, так і для релігійної й філософської думки. Страх перед майбутнім, що йде з минулого, постає для особистості як вторинна інформація, тобто та, яку вона отримує з освітніх інститутів, засобів масової інформації, релігійних проповідей, філософських текстів, літератури і мистецтва. Історична тенденція полягає у зсуві вектора страху: від інверсійних страхів, спрямованих на дії зовнішніх по відношенню до людей сил, до страхів, обернених усередину, тобто до страхів

людини і людства перед самими собою. У новітній час вектор катастрофізму неухильно зміщується від страху перед природними катастрофами у бік страху людства перед самим собою, перед тими руйнівними силами, які приховані в людині.

XX століття людство запам'ятає як гіркий досвід історії, як період великих і малих соціально-політичних потрясінь, переживши дві світові війни і цілу низку регіональних, масові голодомори і репресії, атомні бомбардування і геноцид, техногенні катастрофи та природні катаклізми. Згадаймо події в Нью-Йорку у вересні 2001 року і жовтневі 2002 року в Москві. Терористичний акт в США демонструє зростання рівня страху, який в умовах високих технологій, взаємозв'язку економіки, політики, моралі, країн, регіонів, континентів, крайньої структурованості сучасного способу життя обіцяє стати особливо небезпечним для всієї земної цивілізації. Жовтневі події в Москві 2002 року з особливою силою виявили хиткість і незахищеність людини і людства загалом, крихкість і ненадійність всього того, що покликане протистояти страху, оберігати фізичне і духовне здоров'я людської особистості.

Людство ніколи не позбудеться страху тому, що він пов'язаний з життєвими процесами, з відчуттям плинності, незворотності людського життя, з постійним протиборством добра і зла, краси і нищості, любові і ненависті. Страх був, є і буде скрізь, де є люди з їх потребами, інтересами, бажаннями, де мають місце залежність, субординація, координація, перешкоди; трансформуватимуться тільки його причини і форми, наслідки і засоби їх усунення. Тому ми повинні говорити не про припинення страху, що практично неможливо, а часом і непотрібно, а про з'ясування його причин; передбачати його "хвилі" і по можливості знешкоджувати страхітливе як в оточуючій людину дійсності, так і в самій людині, не допускаючи, щоб вона впадала в апатію або у відчай, в нігілізм або в конформізм, в бунт або в небажання жити.

Як доводять дослідження, в Україні ще не створено умов ліквідації причин страху. А навпаки, існує думка, що, якщо не відбудеться суттєвих змін в державному устрої, в державних структурах, у законодавстві, то така система завжди діятиме за схемою посилення страху. Страх в таких умовах для політичної влади вкрай необхідний, бо цілі і забаганки одних досягаються за рахунок покори та слухняності інших.

Сьогодні українське суспільство живе в тривозі і страху через соціально-політичну нестабільність, неухильність падіння рівня життя, незахищеність від політичних, службових, побутових, правових, окультних, психічних та інших негараздів. Люди бояться втратити роботу, збідніти, захворіти, бути пограбованими, скривдженими, ображеними, приниженими. Середовище, в якому живуть люди, особливо громадяни міст, багато в чому стало не лише шкідливим, а й агресивним і ворожим: людина майже постійно вимушена захищатись від грубості і хамства, невігластва і зарозумілості, від начальства і сусідів, від нерозуміння і відчуження. Сучасні люди живуть в стані щосекундної готовності до змін, не чекаючи від них нічого доброго: технізація, комп'ютеризація, мілітаризм, тоталітаризм, катастрофи, війни, кризи, беззаконня — все це лякає їх.

Сучасне суспільство внаслідок гнітючого розвитку його технократичних можливостей виявилось безпорадним перед самим собою. Як це не парадоксально, але на порозі третього тисячоліття виявилось, що людина, озброєна усіма досягненнями науки і техніки, абсолютно безпорадна перед власною психікою. Вона не в змозі справитись із своїми думками і страхами. Такі явища, як депресія і невротичні зриви все частіше нагадують про себе.

Таким чином, як висновок можемо зазначити: страх очікування негативних подій і процесів, які оцінюються людьми як можливі безпосередньо для них або для їх нащадків, відіграє важливу, а в деяких випадках навіть вирішальну роль в житті людини і суспільства. Тривога перед невідомим і незрозумілим глибоко вкорінена в людській свідомості.

Екзистенціаль страху, його різні види та форми є необхідними в повсякденному житті практично кожного індивіда, групи та суспільства. Біологічно "безстрашна людина" була б іншою істотою, оскільки страх, подібно до фізичного болю, служить сигналом небезпеки. Його виникнення сигналізує про можливі й реальні загрози добробуту і навіть існуванню людей, груп або суспільства. Водночас страх як сигнал потенційно негативного розвитку подій або процесів є постійним компонентом життя людини. Невпевненість людини в майбутньому, страх перед завтрашнім днем, збитками в бізнесі чи втратою зайнятості зробили страх онтологічною, тобто властивою буттю, характеристикою людини.